

III. Archivní charakteristika archivního fondu

Nejstarší matriky židovského obyvatelstva se lišily od křesťanských úpravami, které vyžadovala židovská víra. Pro matriky narozených byly předepsány rubriky: den, měsíc a rok narození, číslo domu, jméno, pohlaví, původ (manželský - nemanželský) dítěte, rodiče (otec, matka), kmotři (Pathen: jméno a stav). Matriky oddaných měly obsahovat rubriky: den, měsíc a rok sňatku, číslo domu, ženich (jméno, stáří, svobodný - vdovec), nevěsta (jméno, stáří, svobodná - vdova), svědci (Beistand: jméno, stav). V matrikách zemřelých byly vyplňovány rubriky: den, měsíc a rok úmrtí, číslo domu, jméno zemřelého, pohlaví, stáří, nemoc a příčina smrti. Při podrobnějším studiu nejstarších matrik se však ukázalo, že předpis nebyl důsledně dodržován. Zápisy jsou velmi stručné, často zachycují jen data a jména osob. Úpravu zápisu volil ten, kdo matriky vedl. Od roku 1787 byly matriky důsledně vedeny v jazyce německém, s pevně stanovenými jmény a příjmeními.

V této podobě byly na předtištěných formulářích matriky vedeny až do roku 1838, kdy byl jako příloha guberniálního dekretu z 24. dubna vydán "Návod k vedení židovských matrik" (Unterrichts über die Führung der Juden Matriken) o 40 paragrafech. Počet rubrik byl značně zvýšen, záznamy při narození, sňatku a úmrtí byly pevně stanoveny. Tím byly také zpřesněny a konkretizovány matriční zápisy. Pro matriky narozených byly vedeny tyto rubriky: 1. běžné číslo, 2. datum a číslo ohlašovacího lístku, 3. den, měsíc a rok narození, číslo domu, místo a politický okres, 4. děti, jež se narodily mrtvé (pohlaví), 5. den, měsíc, rok obřezání či udělení jména, číslo domu, místo 6. jméno dítěte (s přesným udáním pořadu porodu), pohlaví, původ manželský - nemanželský, 7. jméno, stav, bydliště, příslušnost a narození otce, jména jeho rodičů, 8. jméno, stav, bydliště, příslušnost a narození matky, jména jejich rodičů, 9. podpisy svědků s udáním bydliště, 10. podpis a bydliště toho, kdo obřizku provedl, 11. podpis a udání bydliště pomocnice při porodu (porodní babičky), 12. poznámka.

Matrika oddaných měla tyto rubriky: 1. běžné číslo, 2. datum a číslo úředního povolení k sňatku, 3. jméno, místo narození, zaměstnání, bydliště, číslo domu ženicha a jméno a stav jeho rodičů, stáří ženicha jeho stav (svobodný - ovdovělý), 4. jméno a místo narození nevěsty, jméno, stav a bydliště jejích rodičů, stáří a stav nevěsty (svobodná - ovdovělá), 5. den, měsíc, rok, místo a okres, kde byly učiněny ohlášky, 6. den, měsíc, rok, místo a okres konání sňatku, 7. u příbuzných údaje o udělení místodržitelského povolení, 8. jméno obřad konajícího rabína a jména svědků, 9. údaje o domovské příslušnosti snoubenců ("tito zde zanesení snoubenci jsou ohledně místa, kde se tato matrika vede cizí a patří do..."), 10. poznámka.

Konečně pro matriky zemřelých byly stanoveny tyto rubriky: 1. běžné číslo, 2. datum a číslo úředně stvrzeného úmrtního listu a jméno ohledatele mrtvol, 3. hodina, den, měsíc a rok úmrtí a číslo domu, okres, 4. den, měsíc, rok a místo pohřbu, 5. jméno zaměstnání zemřelého, u osob svobodných jména rodičů, jména manželů (dětí), zemře-li osoba manželská nebo ovdovělá, bydliště, číslo domu, okres, 6. pohlaví, 7. stáří (roky, měsíce), 8. stav (svobodný, ženatý - vdaná, ovdovělý), 9. nemoc, příčina úmrtí, 10. záznam o těch, kteří dosáhli věku přes sto let, 11. domovská příslušnost u osob cizích ("zemřelý jest cizí a patří do..."), 12. poznámka. V poznámkách byly v případě nutnosti uváděny změny a opravy údajů. Originální matriky byly vedeny rabíny nebo určenými osobami pod přísahou u jednotlivých židovských obcí. Současně s nimi byly katolickými duchovními vedeny matriky kontrolní se stejnými rubrikami. Po zrušení kontroly a ověřování matrik duchovními bylo židovským matrikářům nařízeno vést od 1. ledna 1874 duplikáty matrik a vždy za uplynulý rok je předkládat okresnímu úřadu, kde byly ukládány.

Tyto duplikáty shromažďované od počátku roku 1943 z příkazu Úřadu říšského protektora a uložené později spolu s došlými duplikáty z okresních úřadů moravských na zámku v Českém Šternberku, byly po osvobození také předány Radě židovských náboženských obcí v Praze a vytvořily s originálními matrikami jednu řadu, protože byly s ohledem na ztráty v období okupace prohlášeny za originály.

Celek doplnily indexy původně vepisované nebo vevazované do matrik (za kalendářní rok, případně za celé časové období), později byly vedeny v samostatných svazcích. Vzhledem k pohnutému osudu matrik a snaze nacistů o jejich likvidaci, se zachovalo u některých obcí více indexů než vlastních matrik.

Jak již bylo řečeno, originály, duplikáty i indexy matrik židovských obcí shromážděné Ústřední židovskou matrikou pro Protektorát Čechy a Morava, převzala v roce 1945 Rada židovských náboženských obcí v Praze. Zde také byly matriky centrálně vedeny až do konce roku 1949.

Spisový materiál fondu HBMa tvoří především ohledací listy z terezínského ghetta a na jejich základě do matrik zapsaná či nezapsaná úmrtí, hlášení o úmrtích (případně sňatcích a narození dětí) v době okupace a dále sbírky

dokladů a matričních listin z období po roce 1945. Týkají se především zápisů prohlášení za mrtva, dodatečných zápisů úmrtí, dále jsou tu výměry o změnách jmen a příjmení, hlášení o nově narozených dětech a uzavíraných sňatcích. Závěrem přichází sbírka listin a podkladů k provedení zápisů do rekonstrukčních matrik.

K fondu byly připojeny dochované instrukce pro vedení židovských matrik z roku 1838, seznamy matrik pořízené za okupace Ústřední židovskou matrikou a seznamy užívané při vyřizování matriční agendy u židovské náboženské obce v Praze.

Seznam vyhotovený nacisty poskytuje přehled o matrikách shromážděných Ústřední židovskou matrikou a je doplněn podrobnými poznámkami o zápisech vztahujících se k židům, pokud byly provedeny přímo v katolických matrikách, a také o změnách v příslušnosti k náboženské nebo matriční obci. Zápisy o židech byly v katolických matrikách označeny červeným "J". Stalo se tak na základě směrnice zemského úřadu v Praze z 22. května 1942 o vedení matrik farními úřady náboženských společností v Protektorátě Čechy a Morava.15)

Matriky židovských náboženských obcí převzalo I. oddělení SÚA od ONV Praha 1 v roce 1983, a to podle původního soupisu těchto matrik, který byl vyhotoven u židovské náboženské obce v Praze a podle něhož byly matriky předány ONV Praha 1 v roce 1950. Vedle knih převzal Státní ústřední archiv také spisový materiál z období po roce 1941.

Řadu knih tvoří originály matriky židovských náboženských obcí, z nichž nejstarší pocházejí z let 1784-1788, dále duplikáty matrik, vzniklé po roce 1888 a konečně indexy k jednotlivým matrikám, pokud byly vedeny v samostatných svazcích.

Matriky byly při převzetí řazeny abecedně podle německých názvů lokalit se sídlem židovské obce, u níž byla matrika vedena a podle současných signatur. Při pořádacích pracech byly seřazeny abecedně podle českých názvů původních obcí. Uvnitř obcí zůstaly matriky řazeny chronologicky podle schématu: narozených (N), oddaných (O), zemřelých (Z). Tam, kde byly z důvodů slučování menších židovských obcí vedeny i matriky společné (to znamená narozených, oddaných a zemřelých v jednom svazku), byly tyto řazeny opět chronologicky za nejmladší úmrtní matriku v obci. Řadu matrik pro každou obec uzavírají indexy (pokud byly vypracovány) řazené podle zmíněného schématu a chronologicky. V některých případech se pro obec zachoval pouze index, matrika byla zničena nebo ztracena. Matriční listiny náhodně v knihách uložené a zapomenuté nebyly z matrik vyjímány.

Vzhledem k potřebě sjednotit využívání židovských matrik, rozhodla AS MV ČSR, aby tyto matriky byly i z jiných archivů soustředěny v jedné sbírce. Oběžníkem z 20. září 1985 byly státní oblastní archivy a jejich prostřednictvím i okresní archivy a archivy měst Prahy a Brna požádány o soupis všech druhů v jejich fondech dochovaných židovských matrik (i kontrolních). Některé extradice již byly provedeny, šlo však vždy o matriky, které doplní fond HBM, tj. matriky kontrolní.

Zvláštní skupinu tvoří matriky pro Prahu a jednotlivé pražské čtvrti (pokud pro ně matriky byly vedeny). Zde bylo dochováno pořadí Praha (vnitřní město) a čtvrti Břevnov, Karlín, Libeň, Michle, Smíchov, Vinohrady, Žizkov. Uvnitř bylo opět dochováno schéma N - O - Z a chronologické řazení. Matriky narozených židovské náboženské obce Praha byly od roku 1840 vedeny zvlášť pro chlapce a zvlášť pro dívky. Na konec řady byly připojeny rekonstrukční matriky pro Čechy a Moravu, kniha povolení k uzavření sňatku města Chrudimi z let 1855-1864, indexy a knihy, které nebylo možno blíže lokalizovat. Po tomto uspořádání bylo každé knize přiděleno inventární číslo.

Druhou část tvoří spisy vzniklé z činnosti matričních úřadů v době okupace a po osvobození, ohledací listy z Terezína, žádosti o dodatečné zápisy úmrtí a prohlášení za mrtva, změny příjmení a jmen, rozvody, adopce a poručnictví, hlášení o nově uzavřených sňatcích a narozených dětech. V posledně jmenovaných jsou vedle potvrzení porodnických ústavů přikládány také opisy oddacích, rodných či domovských listů rodičů, případně výpisy z matrik. Některé osobní doklady (potvrzení o státním občanství, osobní průkazy atd.) se dochovaly i jako přílohy k hlášením o úmrtích.

Spisový materiál byl roztříděn do věcných skupin takto: ohledací listy zemřelých v Terezíně (3. 12. 1941 - 5. 9. 1943), zapsaná úmrtí z Terezína (abecedně podle jmen A - Z) a abecední kartotékové seznamy osob. Žádosti o dodatečné zápisy úmrtí v Terezíně byly vyhotovovány na základě ohledacích listů a vedeny ve dvou řadách. První řadu abecední tvoří skutečně zapsaná úmrtí v matrice pro Terezín (A - Z). Druhá řada je uspořádána podle čísel jednacích. Jde tu o žádosti o zapsání úmrtí postoupené židovskou náboženskou obcí v Praze, ONV Litoměřice a

biskupské konzistoři tamtéž, protože u zemřelých nebylo prokázáno židovské vyznání. Všechny tyto žádosti jsou vlastně druhopisy a pocházejí z roku 1948.

Následují do matrik zapsaná prohlášení za mrtva (A - Z podle jmen osob) s abecedními kartotékovými seznamy, žádosti národních výborů z Čech a Moravy o zápisy prohlášení za mrtva, které nebyly provedeny (A - Z) a žádosti Zemského národního výboru v Praze z roku 1948 o tytéž zápisy, které nebyly provedeny (A - Ž).

Další skupinu spisů tvoří ohlédací listy a zapsaná úmrtí pro Prahu (1942-1949), ohlédací listy a zapsaná úmrtí mimo Prahu (1944-1949), ohlédací listy a zapsaná úmrtí z Teplic (A - Z) a hlášení o narození dětí z Teplic (A - Z). V době, kdy sbírka matrik přešla do správy židovské náboženské obce v Praze, která na základě hlášení z mimopražských obcí zápisy do matrik prováděla, vedla židovská náboženská obec v Teplicích matriční agendu samostatně. Podobná hlášení doplněná o matriční doklady pocházejí také z Prahy, Trutnova, Ústí nad Labem a Děčína.

Další větší skupinu tvoří vyřízené (podle jmen A - Z) a nevyřízené žádosti o změny jména, dále písemnosti týkající se rozvodů, adopce, poručnictví apod. a sbírka matričních dokladů k provedeným rekonstrukčním zápisům (A - Z). Po roztřídění bylo každé skupině písemností přiděleno inventární číslo. Fond uzavírají původní soupisy matrik z předchozích institucí.

Židovské obce měnily v průběhu 19. století velmi často svou rozlohu, mimo velká města žili židé v početně slabých skupinách, které mnohdy netvořily samostatné obce. Podle guberniálního dekretu z roku 1838 byly matriční obvody vymezeny tak, aby obec s největším počtem židovského obyvatelstva byla uprostřed obvodu a zároveň sídlem matrikáře. Pokud nebylo místo matrikáře obsazeno, bylo třeba hlásit narození, sňatek či úmrtí u další nejbližší vedené matriky. Tato skutečnost značně rozšiřuje počet lokalit uvedených v každé matrice, a proto byl pro lepší vyhledávání údajů a zpřístupnění matrik badatelské veřejnosti vypracován místní rejstřík ke sjednocené řadě matrik pro Čechy, Moravu a pro Prahu.